

LLIBERTAT I CONSCIÈNCIA CRÍTICA EN L'ACTUALITAT

JOÃO BATISTA LIBÂNIO

Belo Horizonte, MG, Brasil

I. Consciència i llibertat

La vida, al llarg del meravellós procés evolutiu, arriba al seu punt original i sublim en l'ésser humà. Aquest es caracteritza per la consciència i la llibertat. Per la consciència es fa present a si mateix. Sap qui és ell, que existeix, que es constitueix subjecte, font de decisions. Tan sols s'identifica totalment amb si mateix. Tota la resta es mostra diferent d'ell. Som identitat inconfusible. La consciència manté encesa aquesta flama. Quan s'apaga, ens endinsem en la nit de la follia o de la inconsciència malaltissa. La consciència a la terra s'acaba amb la mort, quan s'obrirà envers l'infinit de Déu. Fins aleshores ens estem fent, tot sent.

Al costat de la presència de nosaltres mateixos a nosaltres mateixos, sorgeix la percepció que ens auto-determinem. Prenem una decisió. Aquesta remunta cap a nosaltres mateixos. Ens percebem com l'últim responsable. Ahir vam actuar i l'acció roman a l'horitzó de la nostra existència més enllà del moment. Som lliures.

L'instant de claredat en la decisió se'ns imposa com una cosa evident. Si algú preguntés pel subjecte de determinada acció, ell respondria: sóc jo. Aquí es mostra el pinyol de la llibertat. Decidim no solament per una cosa, sinó sobre nosaltres mateixos.

Tot això sona evident. Aniríem, doncs, de claredat en claredat. Les decisions es farien transparents a la consciència i la llibertat les assumiria responsablement. Per a l'escolàstica, és així com fan els àngels. La totalitat del seu ésser s'orienta cap a una determinada direcció.

Som diferents. La presència de nosaltres mateixos a nosaltres mateixos no s'esdevé plenament. Ens enfosqueix el fet de ser esperit en matèria, lligats al temps i a l'espai. A més, el pecat ens ha embrutat la transparència de la nostra acció, i la concupiscència ens ha trencat la integritat. Ens falta claredat total sobre nosaltres. Ens toca reflectir sobre nosaltres per, en un segon moment, adquirir una creixent percepció de nosaltres mateixos, de les nostres decisions. A aquest procés l'anomenem "consciència crítica".

II. Obstacles de la consciència crítica

1. Falta de claredat sobre la interioritat. Obstaculitza la consciència el fet que no distingim prou bé el que neix de la llibertat humana i el que prové de la natura. Atribuïm accions a la natura que, en darrer

terme, sorgeixen de la llibertat humana o viceversa. I encara més: de vegades, atribuïm a Déu allò que brota de les lleis de la natura. Bloqueja la consciència crítica i l'exercici de la llibertat el fet de no discernir entre l'acció humana, la força de la natura i l'actuació de Déu. Aquesta confusió s'origina, de vegades, per la interpretació literal de les Escripures, que reflecteixen un altre moment cultural. Sovint ens pregunten si un accident no ha ocorregut com a càstig de Déu pels nostres pecats en comptes d'analitzar les causes naturals.

2. Situació familiar. La concepció masclista i patriarcal de la família bloqueja la consciència crítica. L'autoritat del pare impedeix que els altres membres de la família desenvolupin la consciència crítica pròpia i l'exercici de la llibertat. Aculats per la por, acaben senzillament seguint les prescripcions i les ordres del pare. On regna el patriarcalisme, la consciència crítica no es forma. La verticalitat de l'autoritat restringeix el camp de la llibertat i de l'autonomia, fonaments imprescindibles de la consciència crítica.

3. Visió religiosa tradicional màgica. Al pes de la natura i de la família s'hi afegeixen tradicions religioses màgiques. Aquestes atribueixen a accions puntuals de Déu, de la Verge Maria, dels àngels, dels sants, del dimoni tot allò que ens passa. Aquestes tradicions, sovint, vénen confirmades pels sermons del clergat i d'altres líders que exploten la credulitat popular. S'interpreten com a benedicció o càstig de Déu el que els succeeix a les persones que segueixen o no la pauta traçada per les institucions religioses. L'imaginari religiós acaba per anul·lar la llibertat humana.

4. Cercle ideològic: pràctica i teoria s'enforceixen sense interstici crític. La dificultat de formar-se una consciència crítica també ve donada pel fet de viure a l'interior d'un cercle ideològic. Això vol dir que les nostres accions s'alimenten de motivacions, arguments, raons que ens han ensenyat i que acceptem com a normals. Hi ha gestos, que políticament ens alienen de cap compromís transformador de la realitat, que es justifiquen amb la bona consciència d'haver fet un acte de caritat. Les estructures d'explotació continuen igual.

Paulo Freire va desenvolupar el mètode de conscienciació precisament per ajudar la gent a prendre consciència dels seus propis drets i dignitat davant de la situació

d'opressió a què estan sotmeses, encoberta per un discurs alienant. Sense el senyal d'alerta conscienciador, confirmem la ideologia dominant introjectada. La llibertat s'embolica dins la teranyina ideològica.

5. Els obstacles de l'inconscient. La psicoanàlisi freudiana i altres reflexions psicològiques s'acosten a l'ésser humà i escruten la profunditat de les seves decisions. Donen el toc d'alerta de les pulsions inconscients, de vegades, terriblement poderoses que enfosqueixen la consciència i impel·leixen la persona cap a accions que són fora de la seva llibertat.

La persona creu estar actuant amb consciència, llibertat i responsabilitat. Amb tot, mitjançant els recursos tècnics terapèutics es detecten els mecanismes inconscients. Aquests redueixen o fins i tot anul·len totalment la llibertat. Els actes neuròtics pateixen una minva de llibertat i consciència, mentre els ictus psicòtics les inhibeixen completament.

III. Entre els extrems

La majoria de la gent viu entre aquests dos extrems de la inconsciència i dels procediments purament mecànics, d'una banda, i, de l'altra, de la lucidesa transparent de la llibertat i la consciència. Això vol dir que vivim en l'interstici entre la consciència i la inconsciència, entre la llibertat i el determinisme. Allò que hem de fer, doncs, és preguntar-nos com caminar en direcció a una major claredat de consciència i de llibertat.

1. El recurs a les ciències. La ciència ens allibera dels entrebancs de l'endarreriment cultural i de la vinculació cega a la natura. Esdeveniments que crèiem fruit d'una acció sobrenatural s'expliquen perfectament per lleis científiques. N'hi ha prou a recordar el cas d'atribuir el fenomen de la pluja a una processó, quan el sistema meteorològic ja l'havia previst.

Les ciències ens ensenyen a diferenciar les explicacions dels fenòmens del significat religiós que els podem atribuir. Aquestes ens ajuden a alliberar-nos de la culpa-bilitat. Abans pesaven a la consciència de la gent accions que avui dia sabem que provenen de determinismes inconscients o de condicionaments incontrolables.

2. Déu ens crea lliures. El camí cap a la llibertat parteix de la consciència que aquesta existeix, primer, en Déu, en un grau absolut i infinit. I Ell ens crea lliures per poder viure en la gràcia. És per això que l'estimem, i als altres també. Perquè sense llibertat no ens relacionem amb ningú. Vivim en l'estricta món dels condicionaments externs o interns.

La llibertat amb la qual Déu ens va crear ens permet

estar a la seva disposició. Aquesta disposició va més enllà de la llibertat d'elecció davant les coses, la qual el sistema capitalista tant esmola. I assumeix dues formes: "llibertat de" i "llibertat per a".

3. "Llibertat de". La "llibertat de" no té límits davant d'allò creat. Jesús ho va ensenyar en la seva vida i sant Pau ho va formular. Per als jueus no hi ha res tan sagrat com la Llei. Jesús es va sentir lliure davant de la Llei. Va fer miracles el dissabte, es va acostar i va tocar leprosos, no va seguir el ritus de rentar-se les mans, va fer-la petar amb dones en públic, es va deixar tocar per una prostituta, en els seus sermons va relativitzar les prescripcions a través de dures invectives contra l'esperit legalista fariseu. En altres paraules: la llibertat brillava en ell sempre que estava en joc el valor humà de la salut, de l'acolliment, del perdó, de la consciència de la seva missió.

Sant pau, tocat per l'experiència del Ressuscitat, porta a l'extrem aquesta llibertat. "Crist ens ha alliberat perquè siguem lliures. Així doncs, manteniu-vos fermes i no us deixeu sotmetre altra vegada al jou de l'esclavatge!" (Gl 5,1). "Vosaltres, germans, heu estat cridats a la llibertat." (Gl 5,13). "Vosaltres ja no esteu sota la Llei, sinó sota la gràcia." (Rm 6,14).

4. "Llibertat per a". La "llibertat de" no s'atura en si mateixa. Existeix en nom de la "llibertat per a". Aquesta no es realitza en la recerca de si mateixa, ni en la vida sense regles. Som lliures per a Déu i per lliurar-nos als germans. Aleshores la llibertat arriba a la plenitud. Ras i curt: existim en la llibertat per estimar. Així completen Pere i Pau: "Vosaltres, germans, heu estat cridats a la llibertat. Però mireu que aquesta llibertat no sigui un pretext per satisfer els desitjos terrenals. Més aviat, per l'amor, feu-vos servents els uns dels altres." (Ga 5,13)

5. Consciència crítica i llibertat: grandesa i límits. La consciència crítica ens ajuda a adonar-nos de la grandesa del do de la llibertat i els límits. La llibertat ens pesa per culpa de la responsabilitat que implica per a nosaltres i per als altres. Ens configurem per la llibertat. Aquesta ens construeix l'existència, l'ésser de manera definitiva. Ultrapassa l'ara i aquí. Té dimensió d'absolut que es manifesta en la presa de decisions.

Els límits provenen de les imperfeccions del nostre coneixement, amor i decisió. La llibertat creada s'orienta cap a un final. La seva grandesa ve de fer-se ple en Déu en l'eternitat i caminar-hi mitjançant realitzacions en la història. Tan sols conjugant consciència crítica i llibertat procedim realment d'una manera humana i lúcida.